

MAHDUMI A'ZAM KOSONIYNING “ASROR UN-NIKOH” RISOLASIDAGI BAG'RIKENGLIK G'OYALARINING TASAVVUFIY-FALSAFIY TAHLILI VA ULARNING “YANGI O'ZBEKISTON” MA'NAVIY SIYOSATIDAGI AHAMIYATI

Uraqov Nodirbek Boboqulovich

Samarqand Agroinnovatsiyalar va tadqiqotlar instituti assistenti
E-mail: u-nodirbek@yandex.com ORCID: 0009-0006-0763-8279

Annotatsiya. Mazkur maqolada Mahdumi A'zam Kosoniyning “Asror un-nikoh” asari asosida bag'rikenglik g'oyalarining tasavvufiy-falsafiy mazmuni tahlil qilinadi hamda ushbu g'oyalarning zamonaviy ma'naviy siyosat va tarbiya tizimidagi ahamiyati yoritiladi.

Kalit so'zlar: bag'rikenglik, tasavvuf, nikoh, inson qadri, irfon, ma'naviy tarbiya.

A SUFI-PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE IDEAS OF TOLERANCE IN MAHDUMI A'ZAM KOSONIY'S TREATISE ASROR UN- NIKOH AND THEIR SIGNIFICANCE IN THE SPIRITUAL POLICY OF THE “NEW UZBEKISTAN”

Annotation. This article analyzes the Sufi-philosophical essence of the ideas of tolerance in the work “Asror un-nikoh” by Mahdumi A'zam Kosoni and reveals their significance in the spiritual policy and educational system of New Uzbekistan.

Keywords: tolerance, Sufism, marriage, human dignity, spirituality, moral education.

СУФИЙСКО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ ИДЕЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ В ТРАКТАТЕ МАХДУМИ АЪЗАМ КОСОНИ «АСРОР УН-НИКОХ» И ИХ ЗНАЧЕНИЕ В ДУХОВНОЙ ПОЛИТИКЕ «НОВОГО УЗБЕКИСТАНА»

Аннотация. В статье анализируется суфийско-философская сущность идей толерантности в произведении «Асрор ун-никох» Махдуми Аъзама Косони и раскрывается их значение в духовной политике и системе воспитания «Нового Узбекистана».

Ключевые слова: толерантность, суфизм, брак, достоинство человека, духовность, воспитание.

KIRISH. Bugungi globallashuv va ijtimoiy-ma'naviy jarayonlar sharoitida bag'rikenglik masalasi jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Turli madaniyatlar, diniy qarashlar va ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi o'zaro hamjihatlikni ta'minlash masalasi nafaqat siyosiy va huquqiy, balki chuqur ma'naviy-falsafiy yondashuvni ham talab etadi. Shu nuqtayi nazardan,

mumtoz tasavvufiy merosda mujassam bo'lgan bag'rikenglik g'oyalarini ilmiy asosda tadqiq etish va ularni zamonaviy ma'naviy siyosat bilan uyg'unlashtirish dolzarb ilmiy vazifalardan biri hisoblanadi. Xususan, XVI asr Markaziy Osiyo tasavvuf tafakkurining yirik namoyandasi Mahdumi A'zam Kosoniy o'zining irfoniylar qarashlari orqali inson, jamiyat va oila munosabatlarini ma'naviy kamolot nuqtayi nazaridan talqin etgan. Uning "Asror un-nikoh" asari nikoh va oila masalalarini faqatgina ijtimoiy institut sifatida emas, balki inson qalbini poklovchi, axloqiy yetuklikka eltuvchi muhim tarbiya maktabi sifatida yoritishi bilan alohida ahamiyatga ega. Mazkur maqolada ushbu asar asosida bag'rikenglik g'oyalarining tasavvufiy-falsafiy mohiyati tahlil qilinib, ularning bugungi "Yangi O'zbekiston" ma'naviy siyosati va tarbiya tizimidagi o'rni ilmiy asosda yoritiladi.

MAHDUMI A'ZAM KOSONIYNING "ASROR UN-NIKOH" ASARIDA BAG'RIKENGLIK G'OYALARINING TASAVVUFIY MOHIYATI

Mahdumi A'zam Kosoniyning tasavvufiy qarashlarida bag'rikenglik insonning ichki ruhiy holati va axloqiy yetukligi bilan bevosita bog'liq tushuncha sifatida namoyon bo'ladi [1]. Unga ko'ra, haqiqiy bag'rikenglik tashqi murosadan emas, balki qalb pokligi, nafsni tiyish va o'zgalarga mehr bilan munosabatda bo'lishdan boshlanadi. "Asror un-nikoh" asarida bu g'oya nikoh va oila munosabatlari misolida chuqur falsafiy asoslar bilan yoritiladi. Asarda nikoh tasavvufiy jihatdan ikki shaxs o'rtasidagi shartnoma emas, balki ikki qalbning ma'naviy ittifoqi sifatida talqin etiladi. Muallif muhabbat, sabr, muruvvat, kechirimlilik va murosa kabi fazilatlarni nikohning asosiy ma'naviy ustunlari sifatida ko'rsatadi [1;2]. Ushbu fazilatlar esa bag'rikenglik madaniyatining shakllanishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shu jihatdan muallif nikoh munosabatlarida belgilangan qonun-qoidalarga qat'iy amal qilishni insonning ma'naviy mas'uliyati sifatida asoslab beradi. Asarda nikohning shar'iy talab va hukmlari izchil tarzda bayon qilinib, ularning zohiriy qoidalari ortida yotgan botiniy mazmun ochib beriladi. Ayniqsa, nikohdan oldin va undan keyin insonning ichki poklanishi hamda tashqi poklik holati Qur'oni karim oyatlari va hadislar bilan dalillanib, ushbu holatlar tasavvufiy ta'limot bilan uzviy bog'langan holda talqin etiladi. Mahdumi A'zam fikricha, oila muhitida sabr va murosa ustuvor bo'lmagan jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash mushkul. Shu sababli u nikoh orqali insonni nafsiy xudbinlikdan voz kechishga, o'zgalarning huquq va qadr-qimmatini tan olishga da'vat etadi. Bu qarashlar tasavvufiy-falsafiy jihatdan komil inson konsepsiyasi bilan chambarchas bog'liqdir [3].

Mahdumi A'zam ta'limotida bag'rikenglik insonning ichki ruhiy kamoloti bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Unga ko'ra, haqiqiy bag'rikenglik tashqi majburiyat yoki ijtimoiy bosim natijasi emas, balki nafsni jilovlash, qalbni poklash va boshqani anglash qobiliyatining mevasidir. Bu g'oya "Asror un-nikoh" asarida nikoh misolida batafsil ochib beriladi. Asarda nikoh ikki shaxs o'rtasidagi oddiy ijtimoiy kelishuv emas, balki ikki qalbning ma'naviy ittifoqi sifatida talqin qilinadi. Muallif nikohni insonni xudbinlikdan xalos etuvchi, "men"dan "biz"ga o'tishni ta'minlovchi axloqiy maktab deb hisoblaydi. Aynan shu jarayonda sabr, murosa, kechirimlilik va muro'vvat kabi fazilatlar shakllanib, bag'rikenglik shaxsning barqaror xususiyatiga

aylanadi. Mahdumi A'zam fikricha, oila doirasida qaror topgan bag'rikenglik jamiyat miqyosida ijtimoiy totuvlikning asosiy manbai hisoblanadi. Chunki oila — jamiyatning eng kichik, biroq eng ta'sirchan bo'g'inidir. Bu qarashlar tasavvufdagi “komil inson” konsepsiyasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, insonning ma'naviy yetukligi jamiyat barqarorligining kafolati ekanini ko'rsatadi.

BAG'RIKENGLIK G'OYALARINING ZAMONAVIY TALQINI VA “YANGI O'ZBEKISTON” KONSEPSIYASI

Mahdumi A'zam Kosoniyning bag'rikenglik haqidagi irfoniy g'oyalari bugungi “Yangi O'zbekiston” taraqqiyot strategiyasida ilgari surilayotgan inson qadri, ma'naviy xavfsizlik va ijtimoiy barqarorlik tamoyillari bilan uyg'unlik kasb etadi. Davlat siyosatida inson manfaatlari, jamiyatda o'zaro hurmat va totuvlik muhitini shakllantirish ustuvor vazifa sifatida belgilanmoqda. Zamonaviy tarbiya tizimida oila institutini mustahkamlash, yosh avlodni bag'rikeng, murosaga tayyor va ijtimoiy mas'uliyatli shaxs sifatida tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu jarayonda “Asror un-nikoh” asaridagi g'oyalar nazariy va metodologik manba bo'lib xizmat qilishi mumkin. Chunki ushbu asarda bag'rikenglik tashqi nazorat ostidagi xulq-atvor emas, balki shaxsning ichki axloqiy tanlovi sifatida talqin qilinadi.

Mahdumi A'zam Kosoniyning bag'rikenglik haqidagi tasavvufiy qarashlari bugungi globallashtirish sharoitida alohida dolzarblik kasb etadi. Xususan, “Yangi O'zbekiston” taraqqiyot strategiyasida ilgari surilayotgan inson qadri, ijtimoiy adolat va ma'naviy barqarorlik tamoyillari mazkur irfoniy meros bilan uzviy mushtarakdir. Davlat siyosatida yosh avlodni ma'naviy yetuk, bag'rikeng va mas'uliyatli shaxs sifatida tarbiyalash ustuvor vazifa etib belgilangan [4]. Zamonaviy tarbiya tizimida oila institutining mustahkamlanishi, o'zaro hurmat va murosaga madaniyatini rivojlantirish masalalari muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu jarayonda “Asror un-nikoh” asarida ilgari surilgan g'oyalar metodologik manba sifatida xizmat qilishi mumkin. Chunki undagi bag'rikenglik tushunchasi majburiy murosaga emas, balki ongli ravishda tanlangan axloqiy pozitsiya sifatida talqin etiladi.

Shu ma'noda, Mahdumi A'zam Kosoniy ta'limoti milliy ma'naviy siyosatni boyituvchi muhim manba bo'lib, oilaviy tarbiya, jamiyatda ijtimoiy birdamlik va ma'naviy muvozanatni ta'minlashga muhim g'oyaviy asos bo'lib xizmat qiladi.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, Mahdumi A'zam Kosoniyning “Asror un-nikoh” asarida ilgari surilgan bag'rikenglik g'oyalari chuqur tasavvufiy-falsafiy mazmunga ega bo'lib, ular insonning ichki ma'naviy kamoloti va jamiyat barqarorligi o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ochib beradi. Nikoh va oila masalalarini irfoniy yondashuv asosida talqin etish orqali muallif bag'rikenglikni shaxsiy fazilat darajasidan ijtimoiy qadriyat darajasiga ko'taradi. Mazkur g'oyalar bugungi “Yangi O'zbekiston” sharoitida ma'naviy siyosat va tarbiya tizimini boyitishda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lib, Ushbu merosdan oqilona foydalanish yosh avlodni ma'naviy yetuk, murosaga moyil, jamiyatda totuvlik, ma'naviy barqarorlik, inson qadrini ta'minlashga va jamiyat manfaatlariga daxldor shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

“Yangi O‘zbekiston” ma’naviy siyosatida ilgari surilayotgan inson qadri tushunchasi Mahdumi A’zam ta’limotidagi “komil inson” konsepsiyasi bilan mushtarakdir. Har ikkala yondashuvda ham insonning ichki axloqiy dunyosi jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida e’tirof etiladi. Shu bois, tasavvufiy merosga tayangan holda bag‘rikenglikni tarbiya tizimiga singdirish zamonaviy ma’naviy siyosatning strategik vazifalaridan biri sifatida qaralishi mumkin. Bu yondashuv yosh avlodda nafaqat ijtimoiy moslashuvchanlikni, balki axloqiy barqarorlikni ham ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Axmad Xojagiy Kosoniy. Asroru-n nikoh. Qo‘lyozma. — O‘zR FASHI, № 501/1.
2. A.Qushayriy. Ar-Risola al-Qushayriy. — Toshkent, 2004.
3. G‘azzoliy, A. Ihyo ulumi-d din. — Qohira, 2005.
4. Саматов, Х. У. Махдumi А’зам Косоний — теоретик и продолжател тариката Накшбандия // Востоковедение: история и современность. — 2018. — С. 273–277.
5. Maxdumi A’zam Daxbediy. Majmua ar-rasoil. Risolalar to‘plami. — Toshkent: “Qamar-media” MChJ, 2020.
6. Kattayev, K. Maxdumi A’zam va Daxbed. — Samarqand: So‘g‘diyona, 1994. Komilov N. Tasavvuf. – Toshkent: Movarounnahr, 2009.
7. Zoirov E. Maxdumi A’zam (risola). “ABU MATBUOT-KONSALT” nashriyoti, 2011.